

عدالت، مفهومی کلیدی برای تمدن اسلامی است

عضو هیئت علمی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره) گفت: وقتی عقلانیت و معنویت و اخلاق در جامعه حاکم باشد طبعاً راه برای تحقق عدالت ...

عضو هیئت علمی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره) گفت: وقتی عقلانیت و معنویت و اخلاق در جامعه حاکم باشد طبعاً راه برای تحقق عدالت که مقدس‌ترین آرمان اجتماعی بشر در طول تاریخ بوده است هموار می‌شود، عدالت یک مفهوم کلیدی برای تمدن اسلامی است.

محمد فنایی اشکوری، عضو هیئت علمی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره) در گفت‌وگو با خبرگزاری بین‌المللی قرآن(ایکنا)، در ادامه بحث جامعه متمدن اسلامی، در پاسخ به این سؤال که جایگاه آموزه مهدویت در تمدن اسلامی چیست؟ گفت: براساس آموزه مهدویت آینده امیدبخشی در پیشروی بشریت است. اوج تمدن مطلوب اسلامی همان است که در اندیشه مهدویت از آن بحث می‌شود؛ عصر ظهور نمونه کامل جامعه متمدن اسلامی است و مفهوم کلیدی در این تمدن فراهم شدن زمینه برای سعادت انسان است.

وی در مورد مفهوم سعادت اظهار کرد: مفهوم سعادت مفهوم جامعی است که همه ابعاد وجودی انسان را در برمی‌گیرد. اگر در یکی از این ابعاد خللی باشد، سعادت تأمین نیست، بنابراین جامعه متمدن از نظر قرآن جامعه‌ای است که انسان‌ها در آن به سمت سعادت حرکت می‌کنند که نهایت این سعادت لقاءالله است و مفهوم قرآنی آن همان فلاح و رستگاری است. برای این که این حقیقت تحقق پیدا کند، باید همه استعدادها و ظرفیت‌های انسان فعلیت پیدا کند و این‌ها همان اصولی است که در این تمدن باید تحقق پیدا کند که اوج ظهور این حقیقت در عصر ظهور است، البته این سخن به این معنی نیست که در غیر عصر ظهور این تمدن شکل نخواهد گرفت، بلکه نقطه اوج و کمال آن در عصر ظهور است.

وی ادامه داد: یکی از عناصر جامعه عصر ظهور رشد عقلانیت انسان‌ها است، در این جامعه زمینه‌های رشد عقلانی فراهم است و معرفت و بصیرت افراد در حد عالی است. معنویت و ایمان رکن دیگر انسان متمدن است که باید تکامل پیدا کند؛ رشد عقلانیت خود زمینه را برای رشد ایمان و معنویت فراهم می‌کند و در چنین چینی جامعه‌ای اخلاق جایگاه رفیعی دارد و مردم در پی کسب فضائل اخلاقی خواهند بود. وقتی عقلانیت و معنویت و اخلاق حاکم باشد طبعاً راه برای تحقق عدالت که مقدس‌ترین آرمان اجتماعی بشر در طول تاریخ بوده است هموار می‌شود.

فنایی اشکوری اضافه کرد: عدالت یک مفهوم کلیدی برای تمدن اسلامی است؛ یعنی جامعه متمدن قرآنی جامعه‌ای عدالت محور است؛ عدالتی که در بیان اهداف بعثت انبیا در قرآن از آن یاد شده است: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَ الْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ». به راستی [ما] پیامبران خود را با دلایل آشکار روانه کردیم و با آن‌ها کتاب و ترازو را فرود آوردیم تا مردم به انصاف برخیزند»(حدید/۲۵). با همه اهمیتی که عدالت در تمدن اسلامی دارد، اما حد اقلی است که در این تمدن مورد نظر است. فراتر از عدالت، احسان و رحمت و محبت است که در این تمدن مبنای اصلی در مناسبات انسانی است. اِذَا لِلَّهِ بِأَمْرٍ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسَانِ وَ إِيْتَاءِ ذِي الْقُرْبَى... (النحل/۹۰). انسان کامل مظهر رحمت و احسان و رحمت واسعه الهی است و پیامبر خدا رحمة للعالمین است؛ جامعه کمال یافته نیز مظهر چنین رحمتی است. از همین رو خصومت و رقابت و بیگانگی بین افراد جایش را به همدلی و مهرورزی و اخوت می‌دهد.

این مثبت اندیشی درباره آینده چه مبنای عقلی و معرفتی دارد؟

فنایی اشکوری در مثبت‌اندیشی نسبت به جهان آینده بیان کرد: درباره امید به آینده درخشان برای جامعه بشری تقدیر محتوم الهی است که بر اساس حکمت الهی و فلسفه خلقت انسان است و وعده آن در کتب آسمانی آمده است: «إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ»، قطعاً خداوند در وعده [خود] خلاف نمی‌کند» (آل عمران/۹). در قرآن کریم آمده است که خداوند در زبور مقرر کرده که بندگان صالح الهی وارثان زمین خواهند شد. «وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ»، و در حقیقت در زبور پس از تورات نوشتیم که زمین را بندگان شایسته ما به ارث خواهند برد» (الأنبياء/۱۰۵). سرانجام پارسایان و پروا پیشگان وارثان زمین خواهند بود. «قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِيزُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَ الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ»، موسی به قوم خود گفت از خدا یاری جوید و پایداری ورزید که زمین از آن خداست آن را به هر کس از بندگان که بخواهد می‌دهد و فرجام [نیک] برای پرهیزگاران است»(الأعراف/۱۲۸). اعتقاد به منجی موعود که مشترک بین همه ادیان الهی است حامل همین پیام است. پر رنگ‌ترین شکل اعتقاد به منجی و دقیق‌ترین آن را در مکتب تشیع می‌بینیم. از برجسته‌ترین ویژگی‌های عصر ظهور موعود و مهم‌ترین رسالت‌هایش در تفکر شیعی بسط عدالت است، چنان که در حدیث

آمده است: «يَمْلَأُ اللَّهُ بِهِ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا بَعْدَ مَا مَلَأَتْ ظُلْمًا وَجورًا.» (بحارالانوار، ج، 91 ص 4)

وی اظهار کرد: جامعه موعود اسلامی را نباید با جامعه تخیلی و رؤیایی اتوپیا اندیشان یکی گرفت. این آموزه مدعی شکل گیری بهشت در روی زمین نیست؛ آموزه مهدویت بسیار واقع بینانه است و به ضعف ها و محدودیت های بشری توجه دارد، اما از استعدادها و توانمندی های بالقوه بشری نیز آگاه است. با فراهم شدن زمینه های رشد انسان و ارتقاء سطح و عمق تعلیم و تربیت عمومی جامعه و رشد عقلانیت و اخلاق و در زیر نور هدایت انسان کامل و ولی خدا می توان به تمدنی رسید که در آن زمینه برای فعلیت یافتن ارزش های متعالی بیش از هر زمان دیگری مهیا می شود.

وی ادامه داد: مناسبات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و مانند آن براساس اراده تشریعی الهی شکل می گیرد و عقل منور به نور ایمان و وحی آن را سامان می دهد. همه آنچه که درباره این جامعه گفته می شود در فطرت انسان ریشه دارد و همگان با فطرتشان خواستار آن و در پی آن هستند. در آن جامعه نیز غرایز بشری و خودخواهی های او محفوظ است و شیطان هم بیکار نیست، اما همه این ها مقهور و مغلوب اسم هادی خداوند هستند. ناهنجاری ها و لغزش های فردی و جزئی ممکن است رخ می دهد، اما طغیان و استکبار مجال بروز ندارد و گردن کشان و زورگویان مغلوب می شوند و با طلوع خورشید حق به حاکمیت باطل پایان داده می شود. «وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا» و بگو حق آمد و باطل نابود شد آری باطل همواره نابودشدنی است (الإسراء/81).

غایت نهایی در تمدن اسلامی چیست؟

این استاد دانشگاه در پایان غرض نهایی تمدن اسلامی را فراهم شدن زمینه برای تحقق هدف خلقت انسان عنوان کرد و گفت: این غایت همان رسیدن به کمال از راه عبودیت و بندگی خداوند است، چنان که در نخستین آیه ای که تلاوت شد این نکته به تأکید و تکرار بیان شده است؛ غایت نهایی جامعه اسلامی، رفاه و آسایش و استغراق در لذت های دنیوی نیست، گرچه رفاه و برخورداری عمومی از مواهب الهی در آن جامعه در حد کمال است، اما همه اینها وسیله و زمینه برای اهداف متعالی تری است که همان فراهم شدن زمینه های برای عبودیت است. زمینه های بهتر بندگی کردن در چنین جامعه ای بیش از جوامع دیگر فراهم است و موانع آن کمتر از سایر جوامع است. برکات الهی بیش از هر زمانی بر بندگان نازل می شود و بستر برای تحقق حیات طیبه انسانی فراهم است. بین ایمان و تقوا از یکسو و نزول برکت و وفور نعمت از سوی دیگر ارتباط هست. «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، و اگر مردم شهرها ایمان آورده و به تقوا گراییده بودند قطعاً برکاتی از آسمان و زمین برایشان می گشودیم» (الأعراف/96). هنگامی که نیازهای مادی بشر در حد قابل قبولی تامین باشد؛ معرفت و ایمان و اخلاق انسان ها به سطح مطلوبی رسیده باشد، طبیعتاً امنیت و آرامش و امید و رضایت هم در پی خواهد بود و مناسب ترین زمینه برای تحقق هدف خلقت فراهم خواهد بود، بنابر این تمدن اسلامی ضمن اینکه شکوفایی و توسعه مادی در آن تأمین است غایت معنوی و الهی دارد.